

Тетяна Ралдугіна (м. Київ)

Українська Центральна Рада в документальній та іконографічній збірках Національного музею історії України

Проаналізовано матеріали (документи і фотознімки) доби Української Центральної Ради, які входять до відповідних груп зберігання загального зібрання Національного музею історії України. Виявлені матеріали систематизовані за хронологією та проблематикою. Визначено, які політичні процеси і події вони віддзеркалюють, наскільки повно можна відобразити в експозиції зазначену тему, розкрити ту чи іншу проблему.

Ключові слова: Українська революція 1917–1921 рр., Українська Центральна Рада, Національний музей історії України.

Tatiana Raldugina

The Central Council of Ukraine in collections of photographs and documents of the National Museum of the History of Ukraine

The author analyzes the materials (documents and photographs), which are the parts of the general exhibits collection of the National Museum of the History of Ukraine, in respect of the period of the Central Council of Ukraine.

Having been identified, the documents and photographs were put in chronological order and organized along the problematic lines.

The author identifies the processes and occasions, being revealed in the materials, as well as the completeness of materials to reflect a specific problem in the exhibition.

Key words: The Ukrainian Revolution of 1917–1921, The Central Council of Ukraine, The National Museum of the History of Ukraine.

Татьяна Ралдугина

Украинская Центральная Рада в документальной и иконографической коллекциях Национального музея истории Украины

Проанализированы материалы (документы и фотографии) периода Украинской Центральной Рады, которые входят в соответствующие группы хранения общей коллекции Национального музея истории Украины. Выявленные материалы систематизированы по хронологии и проблематике. Определено, какие процессы и события они отражают, насколько полно можно отобразить в экспозиции ту или иную проблему.

Ключевые слова: Украинская революция 1917–1921 гг., Украинская Центральная Рада, Национальный музей истории Украины.

2017 р. виповнюється 100 років утворення Української Центральної Ради (УЦР) – організатора і лідера національно-визвольного руху, який охопив Україну після падіння самодержавства в Росії. За час свого існування (березень 1917 – квітень 1918) Центральна Рада пройшла складний шлях від гасел культурно-національної автономії до проголошення IV Універсалом суверенної незалежної Української Народної Республіки. Незважаючи на величезні внутрішні та зовнішні труднощі, пов'язані з політичною нестабільністю, більшовицькою агресією, присутністю в країні австро-німецьких військ, УЦР здійснила значну державотворчу роботу. Було ухвалено закони про герб, прапор, громадянство, національну валюту, низку інших важливих актів: земельний закон, закон про 8-годинний робочий день тощо. Вінцем її діяльності стало ухвалення 29 квітня 1918 р. першої в новітній історії України Конституції УНР. Історична спадщина Центральної Ради є великим надбанням української історії. З ним пов'язують такі глобальні процеси, як консолідація нації, відродження у свідомості народу державницького покликання, відновлення української державності.

Дослідження Української революції 1917–1921 рр. займає одне з пріоритетних місць у вітчизняній історіографії новітньої доби. Фундаментальні напрацювання з даної тематики, зокрема періоду УЦР, знайшли відображення у документальних публікаціях¹, у працях українських істориків – В.Верстюка, В.Солдатенка, О.Реєнта, Т.Осташко, Р.Пирога, І.Гирича, О.Бойко, Я.Грицака² та багатьох інших дослідників. Зазначена тема представлена значною мірою в діаспорних виданнях різних періодів³.

Важливу роль в популяризації вітчизняної історії, дослідженні її пам'яток відіграють музеї історичного профілю. Серед них – Національ-

ний музей історії України (НМІУ), який є скарбницею найцінніших історико-культурних та мистецьких реліквій народу. За кількістю і значенням колекцій НМІУ є одним із провідних музеїв країни. Його фондові збірки відображають історію України від найдавніших часів до сьогодення. Значна частка фондової колекції відноситься до новітньої доби, в якій певну групу експонатів складають матеріали періоду Української революції 1917–1921 рр. За радянських часів тема національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. зазнала чи не найбільшої інтерпретації і загалом була закритою для дослідників. Подібна ситуація була характерна і для музейних закладів історичного профілю, головних рупорів комуністичної пропаганди. До 1991 р. ця тема фактично не комплектувалася і була представлена в експозиції Національного музею історії України (тоді – Державний історичний музей УРСР) в обмеженому варіанті. Матеріали із старих фондових колекцій, які безпосередньо були пов'язані з визвольною боротьбою, довгі десятиріччя не використовувались в експозиційній роботі й залишались не дослідженими.

Сьогодні тема Української революції 1917–1921 рр. займає одне з провідних місць в експозиції НМІУ. Значна частина матеріалів, представлених відвідувачам, присвячена періоду Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918) – першому етапу національно-демократичної революції. Проте, обмежена відповідною площею, експозиція з цієї теми містить лише частку експонатів, решта зберігається у фондах музею. Загалом, майже всі матеріали, дотичні доби УЦР, за винятком більшовицьких за змістом, введені до музейного та наукового обігу після 1991 р. Більшість з них до 1997 р. перебувала у допоміжному фонді, трактувалася як «контрреволюційні» й була не затребуваною.

¹ Українська Центральна Рада: Док. і матеріали в 2-х томах. – К., 1996–1997; Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 р.: Док. і матеріали. – К., 2003.

² Політична історія України ХХ століття: У 6 т. – Т. 2. Революції в Україні: Політико-державні моделі та реалії (1917–1920). – К., 2003; Нариси історії Української революції 1917–1921 років. У двох книгах. – Книга перша. – К., 2011; *Верстюк В.* Українська Центральна Рада. – К., 1997; *Верстюк В., Осташко Т.* Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник. – К., 1998; *Солдатенко В.Ф.* Україна в революційну добу: Рік 1917. – К., 2010; *Реєнт О.* Розвиток парламентаризму в Україні. – К., 2005; *Грицак Я.* Нариси історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. – К., 1996.

³ Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. I том: Доба Центральної Ради. – К., 2002; Верига В. Визвольна боротьба в Україні 1914–1923 рр. У 2-х томах. – Т.1. – Львів, 2005; Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993; Іванис В. Симон Петлюра – президент України. – К., 1993.

Основу цього зібрання складають матеріали, які потрапили до музею (на той час – Центрального історичного музею ім. Т.Г.Шевченка) ще в довоєнний час, після розформування Київського музею революції (1940). Про це свідчить відповідний штамп, присутній на багатьох фондових документах і фотографіях. Значна їхня частина, внаслідок втрати під час Другої світової війни старих інвентарних книг, не мала належної атрибуції. За роки незалежності й після переведення названих матеріалів до основного фонду проведено значну роботу по їх дослідженню, упорядкуванню й систематизації. Певні нароби у цьому напрямі зроблені співробітником музею Е.Корюковець. В 1990-х рр. вона систематизувала не атрибутовані раніше газети і листівки доби Української революції, які згодом увійшли до основного документального фонду. На сьогодні зроблено чимало для упорядкування й атрибуції іконографічної збірки відповідної теми.

За останнє десятиріччя музейне зібрання поповнилось новими матеріалами, що дає змогу більш повно представити в експозиції діяльність Української Центральної Ради на різних етапах її існування. Загалом, матеріалів, які мають відношення до УЦР і знаходяться в різних групах зберігань, в музейній збірці небагато. В основному це документальний та іконографічний фонди, які також не є великими. Автор ставить за мету проаналізувати характер виявлених матеріалів і визначити, які політичні процеси й події того періоду вони віддзеркалюють, і чи можна за їх допомогою відобразити в експозиції ту чи іншу проблему.

Документальний фонд включає в себе періодику, листівки і документи. Останні належать до групи «РД» (речові документи) і складають незначну кількість експонатів, які безпосередньо або побічно стосуються діяльності Центральної Ради. Це різного роду посвідчення, рішення зборів, протоколи, листи, тогочасні видання тощо. Окреме місце в групі «РД» належить меморіальним пам'яткам. В колекції музею зберігаються особисті документи лідера Української Центральної Ради Михайла Грушевського та членів його родини – дружини Марії Сільвестрівни та

дочки Катерини. Це закордонні та дипломатичні паспорти, видані Грушевським 1919 р. під час їхнього перебування у Кам'янці-Подільському, незадовго до виїзду в еміграцію⁴.

Найбільша за обсягом група зберігань – періодична преса. Активізація й наростання національно-демократичного руху в перші дні Української революції, зростання ролі політичних партій сприяли інтенсифікації засобів масової інформації й політичної декларації. Для порівняння можна навести такий приклад: напередодні Лютневої революції в Україні виходило 6 газет, у 1917 р. їх кількість збільшилась до 106, а в 1918 р. – до 212⁵. Серед розмаїття періодики, яка на той час виходила в Україні й певною мірою представлена у фондовому зібранні НМІУ («Кіевлянин», «Киевская мысль», «Свободные мысли», «Конфедералист», «Вільна думка», «Чернігівський край», «Трудова республіка» і т.п.)⁶, – газета «Вісти з Української Центральної Ради» (перші три номери мали назву «Вісти з Української Центральної Ради у Києві») – офіційний друкований орган УЦР. Усього вийшло 25 номерів, перший – 19 березня 1917 р., останній – у січні 1918 р. У фондах НМІУ зберігаються окремі номери цієї газети (№№ 4, 6, 8, 9, 13, 14, 15–16, 17, 22–23)⁷, які відтворюють діяльність УЦР впродовж 1917 р. Інформацію про тогочасне політичне життя в Україні подавали також різноманітні партійні, громадські, професійні й літературні газети та часописи.

Значну частку в документальному фонді складають листівки. На відміну від газет вони найбільш влучно передають дух революційного часу, є одним з найбільш оперативних і економічних засобів розповсюдження пропагандистської декларації. Не випадково пропаганда за допомогою листівок набуває великих масштабів саме під час революцій та інших політичних катаклізмів. У цьому сенсі доба УЦР не була винятком, на той час в Україні виходила величезна кількість різноманітних листівок, які на сьогодні є цінним джерелом вивчення епохи. В колекції музею вони представлені у вигляді відозв, закликів, звернень, повідомлень, заяв, інструкцій тощо.

⁴ Національний музей історії України (далі – НМІУ). – РД-11734; РД-11735; РД-11736; РД-11737.

⁵ Животко А. Історія української преси. – Мюнхен, 1990. – С. 6.

⁶ НМІУ. – Л-2676/1; Л- 2803; Л-6132; Л-6133; Л-4754; Л-2800/1; Л-6120.

⁷ НМІУ. – Л-6090; Л-6095; Л-6098; Л-6099; Л-6100; Л-6102; Л-6104; Л-6105; Л-6109.

№ 1.

ВІСТІ

19 березня 1917 р.

З УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ у КИЇВІ

ВИДАЄ І РЕДАГУЄ КОМПІТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ.

Сьогодні у Києві українська маніфестація!!!

УВАГА!!!

Розпорядок української маніфестації оповіщено ще вчора в „Посльдіних Новостях“.

УКРАЇНЦІ!

Настав час, що народи Російської Держави сподівались сотні літ!

Улав парельскі уряд і широко одкрився двері до громадської праці!

Час надій і творчої роботи! Представники всіх українських груп, товариств і турків виборили і призначили Українську Центральну Раду у Києві, щоб вона орудувала усіма справами нашими.

Українська Центральна Рада побороває:

- 1) збільшити своєї загальної українську маніфестацію.
2) скликати на 6, 7 і 8 квітня (апріля) у Києві загально-український Конгрес для устаткування повільних членів Центральної Української Ради.
3) Одярати збір грошей на заснування Українського Національного Фонду.
4) Вести організаційну роботу, щоб згуртувати всі наші реальні творчі сили і направити їх на добродієльну роботу на користь Гетьману Криму.
Українці! Сяклян де Ває «є, організація, виборити одного чи двох Ваших представників від кожної організації і хай вони ідуть у Київ на всеукраїнський з'їзд, що відбудеться 6-го, 7-го і 8-го квітня.

...і оканче добра слава - Слава Україні!

Українська Центральна Рада у Києві.

Українська Центральна Рада у Києві

Укр. Центр. Рада, безупинно поповняється представниками різних груп тутешніх і в провінції.

Президиум Центральної Української Ради

- Проф. М. Грушевський - голова.
п. Нарвський - заступник, п. Антонович - товариш голови.
п. Веселовський - писарь.
п. Коовал - секретар.
1. Філансова комісія - голова п. Довгало.
2. Іранічна - п. Тимченко.
3. Шкільна - п. Стешинський.
4. Аграрна - п. Велювський.
5. Редкаційна - п. Стешинський.
6. Друкарський справ - п. Скаринський.
7. Маніфестаційна ком. - п. Антонович.
8. Інформаційне бюро - п. Ільченко.
9. Пресе-бюро - п. Гурь.

Український Вієвковий Комітет.

Перші збори українських офіцерів і солдатів відбулися 9 березня. Збори ухвалили вислати себе на Установчий Вієвковий Раду і звернутися до Тимчасового Уряду з вимогою, а зліди Вієвкова Рада вітати голошені Урядом свободи і тверді віри, що Тимчасовий Уряд виголосити до України, що до звільнення Установчих Зборів прийняти акт, подібний актом до Фінляндії, в якому має повернутися Україні її автономні права, знехтовані царством.

11 березня відбулося Вієвкове Віче, на якому зборилися на чолі громадських і офіцерів. Віче, згромадивши резолюцію повільних зборів, ухвалило організувати Український озброєний полк. Обрані члени Вієвкового Вієвкового Комітету з наступних: 1) от солдати і офіцери.

В день загальної маніфестації „Свобода“ 16 березня в Києві в Україні змисли поході Українці лояли на чолі під національним прапором добре ушкоченні, які-

самовільні від інших шпів м. Києва. Робота приладська підлягає живому. Організувати також окремі школи. На Великдень буде скликано конференцію представників всіх шпів шпів Роду. Служба має підняти порше члени „Вієвкова Р. У. С. з якого можна буде поспрашувати, як саме й працює Вієвкова організація студентів-українців м. Києва.

Духовенство.

У. П. Р. сподівалася нашішати євнгоменіччю жанду від Вієвкового духовенства, яку ми дуже радо вітаємо. Духовенство м. Києва на своїй зборішчю одо відбудує 7-го Березня, сего 1917 року під керівництвом Представителів Народних Сил у Києві. Учасників зборішчю, обрано з наступних: 1) Р. В. Чорношівський - голова. А. Р. Ходяк - товариш голови. 2) Тимченко - секретар. 3) Ільченко - секретар. 4) Антонович - секретар. 5) Ільченко - секретар. 6) Ільченко - секретар. 7) Ільченко - секретар. 8) Ільченко - секретар. 9) Ільченко - секретар.

Український Національний Фонд.

У. П. Рада одярала збір грошей на Український Національний Фонд. Вислати призначено в комітеті Національного Музею. Поворот грошей може надіслати по тій же адресі: У. П. Рада, або через банк (Київ, Соловйов, біля учині раку-ров № 3319).

Увага!

Прибуток від продажу „Вістей“ призначено на користь УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ФОНДУ.

До України поза межами України. Вислати має гроші! Організувати шпівна комітетів призначено на своїй оканчі на зборі свого народу, на якому мають Українці, як приладити й окремі автономні. Служба робитиме-свідомих, шпівних, владних грошей ділу потрібно теоретично і практично в наших центрах-Київ: на зборішчю призначено, головної, відшкодувати,

зведена до етнографічної місці, оканчені й побавлена несього-павити національного ім'я свого-рушше „в сьомі водьяній похід“ визвоєтних пероді до нового життя. Час не стоїть і не жде на одеталих. Гуманно виведь більшою й сьмально тулі, де знайдеться вже зори нашого національного визвоєтня і воєвровення. „Товариство Укр. П.“ зєвльє с далі до підпиралли нового ладу, організації, складок на Національній Фонт Українській, заснування шкля, проєвнннх організацій і пресні та прагтовувати до Української Ради-ї кінцяти.

„Українці Товарищі! Велика історична хвилина вимагає й величюо напруження та жертв. Покажемо ж, що ми достойно вістрій до хвилюю, що ми сьмально беремо стравну відповідальність яку на плечі наші оканчіє, історично... Дода Українці-в руках її сили, її народу. Підний край усіх дитих своїх оканчіє до роботи, її на всіх нас настає історична. Сьмально ж, браття, до дриці ставайте! Час наступити вже-ХОДИМ! Нам-ітати, що не будувати варгую сьмально і що історія не протриває поміжко, вигавня і недоблестя“.

Товариство Українських Поступовців (автономність-федераліст) аканчіє українські громадські організувати в Україні й залучуватися до Товариства (Бюро-Київ, Ієдальотичний Музей, Володимирська, 57).

Українські соціалісти-народники.

До слюсу соціалістично-народників у Київ приступили на федеративних відставках української групи 1) групи українських соціалістично-федералістичних, 2) сьмально група соціалістично-революційна і 3) робітничая група соціалістично-революційна. Українська група має протривати й центральному комітету слюсу і брати-знають участь організації народничих елекцій.

Українські соціал-демократи.

Конференція Українських соціал-демократів одержала на встановлюю шпівні. З'їздка робитиме, першо брат, друкарський асобишчю на Українці шпівноє пошане виходити у Петрограді, сьмально ім'я Т.о. Випишкено, щоб виступити в тавені слюсу на зборішчю на робітничу грошу зяку українських робітничих шпівнннх, з шпівнннх

Газета «Вісти з Української Центральної Ради у Києві» - офіційний арукований орган УЦР. 19 березня 1917 р.

Іконографічний фонд, що містить фотоматеріали, дотичні добі УЦР, обмежений і представлений в основному збіркою більшовицького спрямування.

Спробуємо структурувати виявлені у двох фондових групах (документальний та іконографічний) матеріали відповідно до хронології та їх проблематики.

Більшість пам'яток даної теми належать до початкового етапу діяльності УЦР, коли всі зусилля українського політикуму спрямовувалися на вирішення справи самовизначення, визнання і закріплення за Центральною Радою статусу найвищого політичного органу в Україні. Серед тогочасних подій значний резонанс у суспільстві мала 100-тисячна українська маніфестація 19 березня 1917 р., яка проходила під національними гаслами. На жаль, у фондовому зібранні відсутній перший номер газети «Вісти з Української Центральної Ради», де найбільш докладно висвітлювалась ця подія. Однак про неї нагадують фотографії і поштівки, що входять до іконографічного фонду НМІУ й частково представлені в експозиції. Найбільш відомі серед них – зображення мітингу на Софійському майдані навколо пам'ятника Б.Хмельницькому⁸. В музеї зберігаються також інші знімки березневої маніфестації, на яких зафіксовано, зокрема, рух учасників акції по Бібіковському бульвару та Хрещатику⁹, а також по Олександрівській вулиці в напрямі Трьохсвятительської¹⁰. Про маршрут, яким рухались у той день колони маніфестантів у напрямі

Українська маніфестація на Софійській площі у Києві. 19 березня 1917 р.

Військовики – учасники української маніфестації у Києві прямують в напрямі вул. Трьохсвятительської на Софійську площу. 19 березня 1917 р.

св. Софії, можна довідатись із тогочасних газет. Одна з них – «Последние новости» – зберігається у фондах музею. Газета цікава ще й тим, що містить репортаж про відкриття в Києві 18 березня 1917 р. по вул. Львівській (сучасна вул. Артема) першої в Україні української гімназії (приміщення жіночої гімназії А.Жекуліної). Ініціатором її створення виступило «Товариство шкільної просвіти на Україні» на чолі з І.Стешенком, майбутнім міністром народної освіти в урядах В.Винниченка та В.Голубовича. З промовами на відкритті виступили проф. М.Грушевський, І.Стешенко, директор гімназії П.Холодний, член міського виконавчого комітету С.Єфремов, представник від Галичини Л.Цегельський та інші відомі діячі. Після привітань учні гімназії виконали гімн «Ще не вмерла Україна» і пісню «Гей не дивуйте» І.Стешенка¹¹.

Діяльність УЦР у перші місяці революції найбільш повно відображена в згаданих вище номерах газети «Вісти з Української Центральної Ради». Це скликання Всеукраїнського національного конгресу, відрядження до Петрограда української делегації з метою домагання для України національно-територіальної автономії, проведення Всеукраїнських військових і селянських з'їздів тощо. Період квітня-червня 1917 р. можна назвати апогеєм українського руху, а Центральну Раду – найбільш впливовою силою українського політикума. Про її авторитет

⁸ НМІУ. – ФК-380.

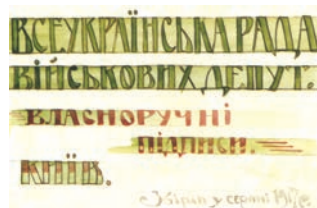
⁹ НМІУ. – ФК – 382.

¹⁰ НМІУ. – Ф-22303, Ф-22301, ФК-385.

¹¹ НМІУ. – ЛД-3073.

у той період свідчить, зокрема, одна з листівок фондового зібрання. В ній зазначено, що створений у Полтаві 30 квітня 1917 р. Тимчасовий український комітет, до якого входили представники від селян, робітників та різних громадських організацій, цілком довіряє й всіляко підтримує Центральну Раду в її державотворчих зусиллях¹².

Реальною силою, здатною рішуче і сміливо відстоювати права українців, був український військовий рух. Серед раритетів, що входять до зібрання НМІУ, окремої уваги заслуговує невеличкий альбом, датований 1917 р. На його сторінках містяться 111 автографів членів Українського генерального військового комітету (УГВК) і Всеукраїнської ради військових депутатів (ВРВД). Серед них – підписи С.Петлюри, В.Кедровського, С.Колоса, О.Пилькевича, Л.Кондратовича, А.Певного та багатьох інших військових діячів¹³. Цій пам'ятці присвячена окрема стаття, в якій більшість автографів атрибутовано й визначено місце та час їх збирання¹⁴. Відомо, що

Сторінки з альбому, де зібрані автографи провідних військових діячів Української революції 1917–1921 рр. Київ, 1917 р.

власником альбому й ініціатором збирання підписів був один із членів ВРВД Варлам Попів-Найда. В статті зазначено, що Попів-Найда зібрав автографи на згадку, однак виявлена у фондовій збірці листівка дозволяє інтерпретувати легенду пам'ятки в іншому контексті. Революційні події сприяли зростанню інтересу до історії визвольної боротьби українського народу. Про це свідчить, зокрема, факт заснування «Музею-Архіву війни і революції» при Всеукраїнській раді військових депутатів. Листівка, що зберігається в фондах НМІУ, містить звернення Культурно-просвітньої комісії ВРВД до громадян з проханням допомогти у збиранні експонатів для музею. Там же подано перелік матеріалів, які комісія визначила як пріоритетні в комплектуванні фондів майбутнього музею. До них належали: «1) відозви, об'яви, плакати; 2) картини, карикатури, гравюри, поштівки; 3) газети, журнали, книжки; 4) прапори та різні знаки (жетони різноманітних пожертв на різні фонди і т. п.; 5) знімки з фронтів, різних процесій, портрети політичних діячів, письменників, учасників з'їздів тощо; 6) військова зброя; 7) спомини про різні події, свідчення, щоденники, листи; 8) однострої різних родів військ і країн»¹⁵. У документі зазначена адреса музею, який знаходився в Києві по вул. Терещенківській, 2, де містилася на той час ВРВД¹⁶. Цілком вірогідно, що автографи відомих діячів Української революції В.Попів-Найда зібрав спеціально для музею, створеного при Всеукраїнській раді військових депутатів, членом якої він був сам.

Значними віхами початкового етапу Української революції стало проголошення 10 червня 1917 р. І Універсалу УЦР і створення 15 червня її виконавчого органу – Генерального Секретаріату. Перша декларація новоствореного українського уряду була оголошена В.Винниченком 26 червня 1917 р. на зборах 5-ої сесії Української Центральної Ради. В ній визначені структура й основні

¹² НМІУ. – Л-5032.

¹³ НМІУ. – ЛД-2397.

¹⁴ Ралдугіна Т. Автографи Української революції // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. – Київ, 2007. – С. 226–235.

¹⁵ НМІУ. – Л-1963/3.

¹⁶ Там само.

завдання виконавчої гілки влади. Документ є відомим для дослідників, його можна знайти в архівних джерелах і відповідних виданнях¹⁷. Однак для музейників будь-який документ цінний насамперед своєю оригінальністю. У фондах НМІУ зберігається надрукований на машинці текст виступу на цій сесії В.Винниченка з викладеною в ньому згаданою декларацією¹⁸. Ймовірно, це одна з тогочасних копій, однак безперечно, це не лише текст самої декларації, а водночас і текст виступу, бо починався він зі слів: «Шановні збори!»¹⁹. В ньому йшлося про роль УЦР як лідера національно-визвольного руху і завдання, які мала вирішувати Центральна Рада в своїх національно-політичних домаганнях. Наголошувалось, що український рух – це «не вигадка купки інтелігентів, а величезна сила, котра вирвалася з-під вікового утиску» і зупинити цей процес «немає вже ніякої можливості, бо прокинувся 35-ти мільйонний народ»²⁰. У своєму виступі В.Винниченко обґрунтував необхідність створення Генерального Секретаріату і визначив завдання, які перед ним постали. Він запевнив, що уряд покладе всі сили для їх виконання «на користь відродженого українського народу»²¹ і тих національних меншин, які заселяли українську землю. Документ містить вимоги до Тимчасового уряду із 9 пунктів, вочевидь вони були підготовлені для подання представникам всеросійського уряду Церетелі, Керенському і Терещенку, на приїзд яких очікували у Києві 28-29 червня 1917 р.

Загалом, документів, які відображують відносини української влади з Тимчасовим урядом, їхні конфлікти і протистояння, у фондах НМІУ небагато. Серед них варто назвати лист-автограф Євгена Чикаленка до сина Левка, який на той час був одним із секретарів в Президії Центральної Ради. Лист написаний 6 серпня 1917 р.,

фактично відразу після «Інструкції», яку Тимчасовий уряд видав для УЦР. Згідно з «Інструкцією», влада Центральної Ради мала обмежитись п'ятьма губерніями (Київська, Полтавська, Чернігівська, Волинська, Подільська), що викликало хвилю протестів з боку української влади. Є.Чикаленко, один з найгарячіших прихильників українського руху, одразу відреагував на цю подію й виклав свій погляд на ситуацію. На його думку, українське суспільство на той час ще не було готовим до самостійного життя, а поспішна активність у цьому напрямі могла лише нашкодити українській справі. Він вважав, що спочатку потрібно було б задовольнитися малим, аби не втратити більшого, сам шанс на незалежність. У листі до Левка Євген Харлампійович писав: «...щодо автономії, то я б згодився і на три губернії, а не то, що на п'ять, бо як тільки поліпшають справи на фронті, то й на те не згодяться, а при потребі і кирасирів з донцями пустять в ход. Коли буде центр, тоді, згодом легше буде приєднати Слобожанщину та «Новоросію». Треба тепер хоч за хвостик автономії вчепитись, щоб не втекла, а коли буде своя школа, коли добробут селян покращає, коли вони вимагатимуть не тільки землі, а й духовної пици, то тоді автономія пошириться і на всю етнографічну Україну»²².

У фондах зберігається невелика кількість документів, що стосуються діяльності окремих структур української влади. Це «Накази Київській військовій окрузі на театрі військових подій» від 27.11.1917 р. з червоною прямокутною печаткою УЦР²³, «Наказ про зносини з Народним Міністерством Пошт і Телеграфів» від 24.04.1918 р. і т.п. В останньому йдеться, зокрема, про те, що «зноситись по всім службовим справам з Міністерством треба виключно на українській мові»²⁴.

¹⁷ Зозуля Я. Велика українська революція. Календар історичних подій за лютий 1917 року – березень 1918 року. – Нью-Йорк, 1967. – С. 81–84.

¹⁸ НМІУ. – ЛД-2400. – 11 с.

¹⁹ Там само. – С.1.

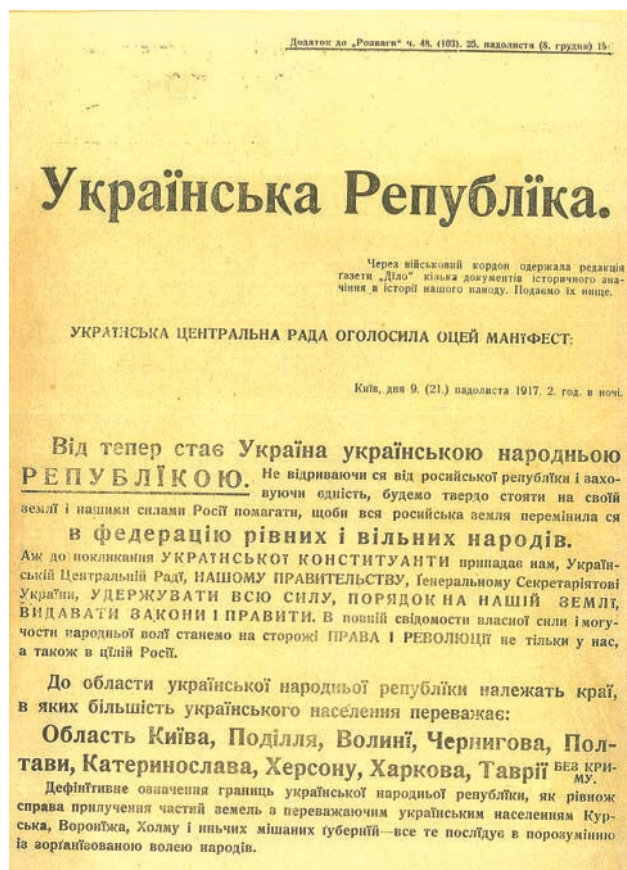
²⁰ Там само. – С.8.

²¹ Там само. – С.6.

²² НМІУ. – РД-9609.

²³ НМІУ. – ЛД-3183.

²⁴ НМІУ. – РД-10902.

Текст III Універсалу, надрукований в газеті «Діло». Листопад 1917 р.

З розмахом національно-визвольного руху, який спостерігався в Україні впродовж 1917 р., пов'язаний ще один фактор суспільної активності мас – підготовка і проведення виборів до Всеросійських, а згодом – Всеукраїнських Установчих зборів та органів місцевого самоврядування. Документальний фонд НМІУ містить матеріали, які відображують соціальну базу та головні політичні постулати тодішніх суб'єктів виборів, тогочасні виборчі технології, ступінь протистояння між окремими політичними силами, рівень довіри до тих чи інших політиків тощо. В основному це газети («Кієвлянин», «Чернігівський край», «Вісти з Української Центральної Ради», «Самостійник» та ін.) і листівки – найбільш поширена форма політичної пропаганди. Найбільшою за обсягом є колекція листівок із списками кандидатів до Всеросійських Установчих зборів від різних українських

партій та організацій, зокрема від Української партії соціалістів-революціонерів (список №1), Української партії соціалістів-федералістів (список №13), партії «Бунд» (список №9), Польської партії (список №11), від Сільсько-господарської та торгово-промислової групи (список №16) і т.д.²⁵ 16 листопада 1917 р. Мала Рада УЦР схвалила «Закон про вибори до Установчих зборів Української Народної Республіки» й утворила Центральну виборчу комісію на чолі з М.Морозом. Вибори до Установчих зборів були призначені на 27 грудня 1917 р., а скликання передбачалось 9 січня 1918 р. Однак, зважаючи на політичну ситуацію, вибори відбулись пізніше і не у всіх регіонах України. В колекції НМІУ зберігаються іменні посвідчення окремих громадян, які брали участь у виборах до Установчих зборів Української Народної Республіки, зокрема від Волинської губернії²⁶. Більшість на виборах отримали есери, і Мала Рада призначила скликання Установчих зборів на 12 травня 1918 р. Це викликало різку критику з боку інших українських партій, які не змогли через об'єктивні обставини взяти участь у виборах і вимагали призначення нової дати для їх проведення. Дана ситуація знайшла відображення в українській пресі, зокрема в статті «Волі народа уже не питають», розміщеній на шпальтах газети «Самостійник», що зберігається у фондах музею²⁷.

Більшовицький переворот у Петрограді активізував в Україні різні політичні сили, кожна з яких намагалась перебрати на себе ініціативу, щоб стати на чолі подій. Сучасники згадували, що в останні дні жовтня Київ перетворився в озброєний табір з трьома центрами²⁸. Ними були штаб Київського військового округу (КВО) як прихильник Тимчасового уряду, Рада робітничих і солдатських депутатів як прихильник більшовиків і Українська Центральна Рада. Протистояння між ними призвело до збройних виступів. 28 жовтня війська штабу КВО увірвались до Царського палацу, в якому перебував на той час Київський більшовицький ревком, розгромили канцелярію і вчинили справжній погром. Картину побаченого зафіксував у складеному ним Акті член Крайового комітету охорони револю-

²⁵ НМІУ. – Л-6870; Л-6874; Л-6871; Л-6872; Л-6875.

²⁶ НМІУ. – РД-12680.

²⁷ НМІУ. – Л-7494.

²⁸ Зозуля Я. Вказ. праця. – С. 27.

ції в Києві Я.Зозуля²⁹, коли 5 листопада потрапив до Маріїнського палацу. В Акті зазначалося, що кімната канцелярії була повністю зруйнована, «двері виломані, столи, шафи і лампи побиті, шухлядки від столів поламані на куски, всі папери розірвані й викинуті на землю»³⁰. Акт містив перелік речей, які не вдалося знайти. Серед них: друкарська машинка, печатка кругла, штемпеля, ручки, пляшки чорнил, конверти, преспап'є, лінійки тощо. Цей документ з автографом Я.Зозулі зберігається в НМІУ.

Документальна та іконографічна збірки включають також матеріали, які висвітлюють більшовицьке Січневе повстання проти Центральної Ради в Києві 1918 р. та участь у його ліквідації Гайдамацького кошу Слобідської України на чолі з С.Петлорою і київського формування січових стрільців під проводом Є. Коновальця. Це переважно газети, листівки, фото. Серед них – листівка – «Криваві події в Києві»³¹ з детально викладеною в ній хронікою повстання, оригінальні знімки із зображенням січових стрільців³², листівки Гайдамацького кошу із закликом боронити рідну землю від агресії більшовицької Росії³³ тощо.

Похорон О.Горвіца, керівника Січневого повстання на заводі «Арсенал» проти Української Центральної Ради. Київ, 31 січня 1918 р.

²⁹ Зозуля Яків (1893-1984) – один з активних учасників Української революції, член УПСР, член УЦР, заступник голови ВРВД. Правник, публіцист. Залишив по собі добре упорядкований календар історичних подій, який охоплює період з лютого 1917 р. по березень 1918 р. В еміграції – професор Українського технічно-господарського інституту в Мюнхені, згодом – професор Українського технічного інституту у Нью-Йорку.

³⁰ НМІУ. – Л-365.

³¹ НМІУ. – Л-2677.

³² НМІУ. – ТКВ-11579/299.

³³ НМІУ. – ЛД-7537.

ДЕСЯТЬ ЗАПОВІДЕЙ Українського Гайдамацького Коша.

Встаючи до Українського Гайдамацького Коша (корпуса), що йде увільняти Слобідську Україну від насильників—більшовиків, що забирають наш хліб, сіль, вугіль, що руйнують усе наше добро, що насильство чинять над нашими батьками, жінками та дітьми, що загрожують Українській Народній Республіці й її вищим установам—Центральній Раді та Генеральному Секретаріату, **К Л Я Н У С Я Й П Р И С Я Г А Ю С Я** захищати нашу Рідну Україну від загибелі.

1. Клянусь моєю любов'ю до Рідного Краю, до моїх батьків та дітей, що я буду:
1. Боронити й захищати мій Рідний Край і Українську Народню Республіку.
2. Я—гайдамака—отже щирий демократ і син свого вільного народу; мене мати на свід народила, а батько уму-розуму навчив, щоб бути оборонцем мого народу: своє життя я віддам мійму Рідному Краю.
3. З моїми братами—гайдамаками—козаками житиму як брат; у купі з ними терпіти буду всякі недостачі: нужду й голод, алдіні й холод; слабодушним не буду ніколи; серед сміливих та завзятих гину спереду.
4. Усе буду робити, щоб не було недоброї слави мійму гайдамацькому товариству: буду з ворогом битися до загибелі; коли ж він кине зброю й адався на мою ласку—то й пальцем не ачеплю; хай його карає Українська Народня Республіка по закону; немічних та безсилах буду боронити й захищати від насильників; не допускатиму до погромів, ігнань та зухвалих бешкетів, а всяких погромщиків, насильників, розбішак, злодіїв та проїждівитів спинастиму збройною силою.
5. Воже борони мене взяти чуже добро та присвоїти його собі: гайдамака ніколи не був і не буде злодієм; хто ж з гайдамаків попадеться в крадіжці, то він уже не буде гайдамаком й нема йому місця серед нашого чесного товариства; горілки ні в поході, ні в бою, ні на муштрі не буду пити; ніякого насильства не буду чинити; за жінками чужими та дівчатами волочитися не буду, бо інакше недоброї славу й темну пляму на верну на те чисте діло, для якого я життя своє віддав.
6. Кожен гайдамака—мій брат, і в бою, в поході, на муштрі, в приватному житті буду йому допомогати як братові й як з братом поділяюся з ним останнім шматком хліба; з бди його виручатиму й хоч би смерть загрожувала мені од того—і на смерть піду за брата-гайдамаку та за все славе мое товариство.
7. Усі закони Української Народної Республіки, всі накази та розпорядження моєї старшини буду виконувати слухливо, свято й не порушню.—бо я оборонець права, закона⁴ й порядку на нашій землі.
8. Коли хто з гайдамак стане робити не гарно, не по порядку та з шкодою для нашої Республіки, або нашого гайдамацького товариства, то я направлятиму його од злих учинків; не буду тайти про себе що знаю легарного про другого, а повідомлю старшину й товариство. Коли ж хто, вступивши до нашого товариства, потім виступить з нього й виявиться, що й вступив він тільки для того, щоб довідатися про тайну та доставити нашому ворогу,—то такого нечесного гайдамаку буду вважати зрадником, зазрадцем і шпиком—ворогом нашої справи. Рано чи пізно, а такого зрадника зловлю й учиню з ним так, як з шпіоном: один кінець зрадникові—смерть. Зрадник той, хто будучи сином України, йде проти неї, зрадник той, хто в біді або бою покине товарища, хто не виконає бойового наказу.
9. Моя старшина—то мої старші брати, що знають більше за мене в військовій справі. Не тільки буду їх слухати, а ще оберегати їх од напасті, алоі руки та хитрої змови, бо коли зають когось із старшин або шкоду зроблять—шкода буде й усій справі нашого гайдамацького коша.
10. Буду кожної хвилини готовий до походу—до бою; для мене, як для гайдамаки, нема втоми, нема перепон, нема одступу назад; я знаю тільки дорогу вперед. **К.Л.Я.**

Десять заповідей Українського гайдамацького коша. 1918 р.

Похорон загиблих під час вуличних боїв між одеськими червоногвардійцями та українськими гайдамаками. Одеса, 18 січня 1918 р.

Окремі матеріали відображують переговори УНР з країнами Четверного союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія, Туреччина) і підписання 9 лютого 1918 р. Берестейської угоди. У фондах зберігається рідкісний знімок із зображенням української делегації на чолі з В.Голубовичем, яка прибула в грудні 1917 р. до Берестя-Литовського для участі у мировій конференції. На фото – В.Голубович, М.Любинський, М.Левитський, О.Севрюк, М.Полозов (Полоз), які за дорученням Генерального секретаріату мали репрезентувати Українську Народну Республіку на цій конференції³⁴.

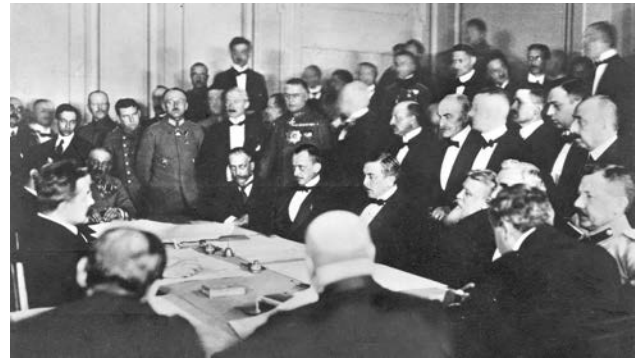

Українська делегація, яка репрезентувала УНР на Берестейській мировій конференції: М.Полозов (в однострої), В.Голубович, М.Любинський, М.Левитський, О.Севрюк. Брест (?), грудень 1917 р.

Інтерес викликає й інше фото, на якому зображені керівники делегацій Центральних держав: Р.Кюльман, генерал М.Гофман – від Німеччини; граф О.Чернін – від Австро-Угорщини; представники Туреччини і Болгарії³⁵.

Підписання Берестейського миру було великою перемогою молоді української дипломатії. Воно поклало початок міжнародно-правовому визнанню України як незалежної держави

Підписання Берестейської угоди між УНР і країнами Четверного союзу. Останнє засідання в ніч з 9 на 10 лютого 1918 р. Брест, 1918 р.

Прихід чужинських військ, до якого основна маса населення поставилась вороже, хоч і звільнив Україну від більшовиків, проте підірвав довіру до УЦР. Крім того, селяни не сприймали вирішення аграрної проблеми шляхом соціалізації землі та ліквідації приватної власності на неї. Авторитет УЦР почав стрімко падати й серед союзників, які надавали УНР військову допомогу у боротьбі з більшовиками. Не отримуючи з боку української влади обіцяної у Бресті підтримки в постачанні Центральних держав хлібом і сировиною, їхнє командування почало втручатися у внутрішні справи УНР, що призвело до загострень відносин Центральної Ради з окупаційною владою. День 29 квітня 1918 р. став останнім у діяльності УЦР, яка без бою здала владу в руки П.Скоропадського, проголошеного на Хліборобському з'їзді Гетьманом України.

З поваленням Центральної Ради закінчився перший етап Української революції, позначений піднесенням і стрімким розвитком національно-визвольного руху, загостренням національних і соціальних проблем, спробою України відновити свою державність і вирватися з лабет Російської

Керівники делегацій Центральних держав:

1. – генерал М.Гофман (Німеччина),
2. – граф О.Чернін (Австро-Угорщина),
- 3, 5. – представники Болгарії і Туреччини,
4. – Р.Кюльман (Німеччина).

Брест, грудень 1917 р.

³⁴ НМІУ. – ФД- 5837.

³⁵ НМІУ. – Ф-23976.

Німецькі військовики на Софійській площі
у Києві. Березень 1918 р.

Німецькі війська марширують
вулицею Хрещатик. Київ, квітень 1918 р.

імперії. Загалом, діяльність Центральної Ради за-
свідчила, яким складним, болючим і суперечли-
вим є процес становлення нової держави.

Фондова збірка НМІУ включає в себе не-
значну кількість матеріалів, які відображують ос-
тання період існування Центральної Ради (з бе-
резня по квітень 1918 р.) з усіма його труднощами
і проблемами. Загалом, це фото, які ілюструють
прихід австро-німецьких військ в Україну³⁶; лис-
тівки з роз'ясненням причини вступу союзниць-
ких військ на територію УНР³⁷; документи про
реквізицію німецькими солдатами продовольства
в українських селах³⁸. Законотворча діяльність
УЦР обмежується переважно копійними докумен-

тами, що знаходяться у допоміжному фондi.

Дослідження фондової збірки та її пам'яток
– один з важливих напрямків музейної роботи.
Знання музейних колекцій є запорукою побу-
дови повноцінної, науково обґрунтованої експо-
зиції, успішної реалізації різноманітних вистав-
кових проєктів. Виявлені у двох фондових
групах матеріали з історії Української Централь-
ної Ради в цілому відображують основні етапи
її діяльності та знакові події тієї доби. Однак по-
повнення фондового зібрання матеріалами даної
тематики продовжується і залишається однією
з нагальних проблем у планах загального ком-
плектування музейних колекцій.

References

1. *Ukrainska Centralna Rada: Dok. i materialy v 2-h tomah.* – К., 1996–1997;
2. *Ukrainskiy nacionalno-vyzvolniy ruh. Berezen – listopad 1917: Dok. i materialy.* – К., 2003.
3. *Politychna istoriya Ukrainy XX st: u 6t.* – Т.2. *Revolucii v Ukraini: Polityko-derzhavni modeli ta realii (1917–1920).* – К., 2003.
4. *Narisy istorii Ukrainiskoi revoliucii 1917–1921 rokiv. U dvoh knyгах.* – Knyga persha. – К., 2011.
5. *Verstiuk V. Ukrainska Centralna Rada.* – К., 1997.
6. *Verstiuk V., Ostashko T. Diyachi Ukrainiskoi Centralnoi Rady: Biografichnyi dovidnyk.* – К., 1998.
7. *Soldatenko V.F. Ukraina v revoliuciyu dobu: Rik 1917.* – К., 2010.
8. *Reent O. Rozvytok parlamentaryzmu v Ukraini.* – К., 2005.
9. *Grycak Y. Narisy istorii Ukrainy: formuvannya modernoi ukrainskoi natsii XIX–XX st.* – К., 1996.
10. *Doroshenko D. Istoriya Ukrainy 1917–1923 rr. I tom: Doba Centralnoi Rady.* – К., 2002.
11. *Veryga V. Vizvolna borot'ba v Ukraini 1914–1923 rr. U 2-h tomah.* – Т.1. – Lviv, 2005.
12. *Nagaevski I. Istoriya Ukrainiskoi derzavy dvadzatogo stolittya.* – К., 1993.
13. *Ivanys V. Symon Petlura – prezident Ukrainy.* – К., 1993.
14. *Zhyvotko A. Istoriya ukrainskoi presy.* – Munhen, 1990. – S.6.
15. *Raldugina T. Avtografy Ukrainiskoi revoliucii // Problemy vyvchennya istorii Ukrainiskoi revoliucii 1917–1921 rr.* – К., 2007. – S.226-235.
16. *Zozulya Y. Velyka Ukrainska revoliuciya. Kalendar istorichnyh podij za liutyj 1917 roku – berezen 1918 roku.* – New York, 1967. – S.81-84.
17. *Zozulya Y. Nazv. prazyia.* – S.27.

³⁶ НМІУ. – ФД-5848.

³⁷ НМІУ. – ЛД-7521.

³⁸ НМІУ. – РД-3449.